

Nyårsposten runt sekelskiftet 1900

av Per Gustafson

”Postverkets värsta dag är dock nyårsdagen, då alla från kontrollörer till reservvaktbetjente äro öfverhopade med verkliga massor af postförsändelser, det mesta är äfven denna dag på brefbärareafdelningen, där arbetet oafbrutet pågick från kl. 4 på morgonen nyårsafton till kl. 10 e. m. nyårsdagen, eller under 42 timmar, under hvilken tid stämpling och sortering oafbrutet pågick och detta med samma arbetspersonal.”
(*Svenske Postvaktbetjenten*, 2 januari 1895)

Runt sekelskiftet 1900 var nyårshelgen den stora posthelgen i Sverige. I synnerhet i de större städerna hade allmänheten börjat skicka nyårshälsningar i sådana mängder att det blev en utmaning för postverket och postens personal. Det krävdes långa arbetsdagar, extrapersonal och andra specialarrangemang för att hinna sortera, transportera och dela ut all post i tid. Detta satte spår i form av stämplat, anteckningar, blanketter och postala regler. Därför är nyårsposten intressant för samlare av svensk posthistoria. Den tidiga nyårsposten ger dessutom intressanta inblickar i postverksamhet och samhällsliv för lite drygt hundra år sedan. Denna artikel gör några nedslag i nyårsposten runt sekelskiftet 1900.

Från nyårsvisiter till nyårspost

Bakgrunden till nyårsposten var de nyårsvisiter som förkom i Stockholm och andra större städer åtminstone sedan 1700-talet. Etnologen Lena Kättström Höök beskriver seden med nyårsvisiter i sin bok *Gott nytt år!*: ”Nyårsdagen är en helgdag i Sverige, vilket sammanhänger med att det i borgerliga kretsar fram till andra världskriget var van-

ligt att gå på besök ’uppåt’ i hierarkierna. Sådana nyårsvisiter avlades hos kungen, landshövdingen, borgmästaren, biskopen, regementschefer och andra överordnade samt hos äldre släktingar. Utanför huvudstaden förekom visitseden främst i residens- och stiftsstäderna. ... Etikettsregeln var att ju finare visit, desto tidigare på dagen skulle den äga rum.”

I samband med nyårsvisiterna lämnade man ofta över kort med nyårshälsningar. Mot slutet av 1800-talet började man också skicka sådana kort med posten och under 1890-talet ökade nyårshelgernas postvolymer kraftigt. Troligen blev de personliga nyårsvisiterna alltmer opraktiska i takt med att befolkningen och städerna växte. Och i de större städerna fanns vid denna tid brevbärare som delade ut post även på nyårsdagen.

Vad kostade en nyårshälsning?

Den tidiga nyårsposten bestod till stor del av visitkort och andra småkort som sändes som trycksaker. Vid halvårsskiftet 1891 införde postverket ett särskilt lokalt trycksaksporto på endast 2 öre. Den 16 december samma år – lagom till årsskiftet – utgavs också helsakskuvert i visitkortsformat avsedda för lokala trycksaker. Dessa användes i mycket stor omfattning för nyårshälsningar och det nya tvåöresportot bidrog till att nyårsposten växte under 1890-talet.

Portot för inrikes trycksaker var vid denna tid 4 öre och för utrikes trycksaker 5 öre. För vykort, eller ”brevkort” som var den postala termen, var portot 5 öre inrikes och 10 öre utrikes. Till skillnad från en del andra länder hade Sverige inget lokalt brevkorts-

Brevbärarna vid postkontoret i Uppsala har fullt upp med att sortera nyårsposten år 1903. Foto: Postmuseum.

porto. Vykorten slog igenom i slutet av 1890-talet och blev enormt populära under 1900-talets första år.

För nyårshälsningar i form av brev var lokalportot 5 öre, inrikesportot var 10 öre och utrikes brev kostade 20 öre. Troligen skickades också en del nyårsbrev, men bland de nyårsförsändelser som bevarats dominerar trycksaker och vykort.

Anteckningar om nyårsutdelning

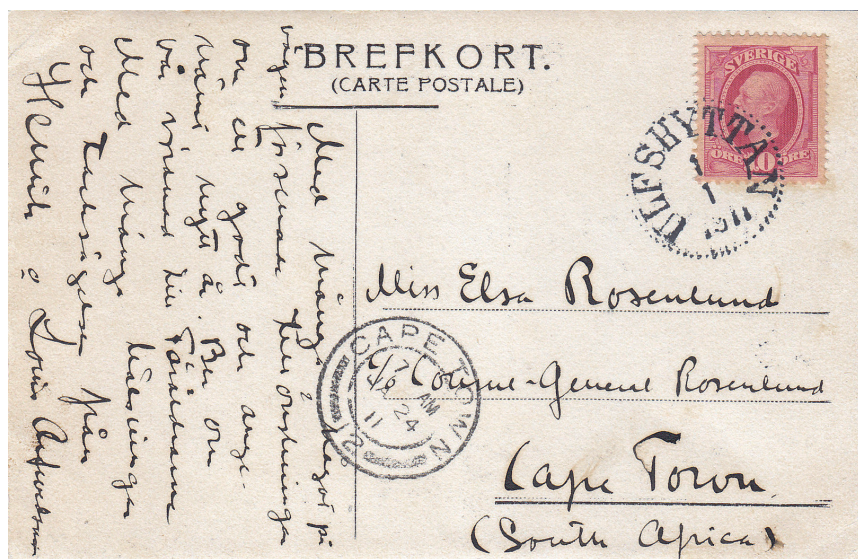
Eftersom nyårsposten ersatte de personliga nyårsvisiterna ansågs det viktigt att nyårshälsningarna delades ut just på nyårsdagen. För att försäkra sig om detta kunde avsändaren göra en notering om nyårsutdelning på kuvertet eller kortet. Då såg postperso-

nalen till att adressaten fick det på rätt dag, även om det postats i förväg. Om det inte fanns någon sådan anteckning skulle posten däremot delas ut så snart som möjligt.

Trycksakskuvert och vykort med anteckningar om nyårsutdelning är relativt vanliga. Ofta noterades bara "Nyårsdagen", ibland skrev man "Utlemnas nyårsdagen". Sådana anteckningar är intressant posthistorisk dokumentation, eftersom de avspeglar postverkets praxis för postutdelning.

På sidan 40 visas en lokal nyårshälsning från Örebro, där avsändaren noterat "Utlemnas Nyårsdagen" upptill på kuvertet. En intressant detalj är att frimärket är stämplat både den 31 december 1894 och den 1 januari 1895. Det tycks som om en del avsändare

Lokal trycksak från Västerås den 1 januari 1892. Detta var första årsskiftet då det lokala tvåöresportot kunde användas för nyårshälsningar.

Nyårskort avsant från Ulfsyttan den 1 januari 1911 till Kapstaden i Sydafrika, frankerat med 10 öre för utrikes brevkortspost. Posten gick med båt, så nyårshälsningen kom fram först den 24 januari.

Ett ovanligt nyårsbrev i form av ett inrikes trycksakskuvert i visitkortsformat som förslutits med lacksigill och skickats rekommenderat från Lund till Malmö den 1 januari 1896. Trycksaker skulle skickas i öppna kuvert medan slutna kuvert taxerades som brev. Här krävdes därför 10 öre i brevporto och dessutom en avgift på 20 öre för rekommendation. Man får hoppas att mottagaren uppskattade den påkostade nyårshälsningen!

Lokalt trycksakskuvert från Örebro med anteckning "Utlemnas Nyårsdagen".

ville att deras nyårshälsningar inte bara skulle delas ut på nyårsdagen, utan också stämplas den 1 januari. Enligt tidningsuppgifter förekom det därför att postpersonalen stämplade post med nyårsdagens poststämpel även om den postats i förväg.

Samtidigt hände det att nyårshälsningar märkta "Nyårsdagen" postades efter nyårsdagen. I en tidningsintervju från 1901 beklagar sig den ansvarige för nyårsposten i Stockholm: tusentals brev med påskrift "Nyårsdagen" hade postats efter nyårsdagens sista utdelningstur, och ända fram till den 3 januari. Uppenbarligen hade avsändarna fått nyårspost från bekanta som de själva försummat att uppvakta. Genom att i efterhand skicka kort med påskrift "Nyårsdagen" försökte de ge intrycket att det var postverket som inte hunnit dela ut i tid!

Stämplat "Nyårsdagen"

Ibland användes också stämplat för att ange nyårsutdelning. En sådan stämpel fanns på postkontoret i Lund. I december 1897 satte

postmästaren in en annons i *Lunds Dagblad* där han uppmanade allmänheten att posta sina nyårshälsningar i god tid. Han meddelade samtidigt att postkontoret skaffat stämplat med texten "Utlemnas Nyårsdagen" att stämpla nyårsposten med, för att den skulle delas ut på rätt dag. Om postpersonalen hade tid bistod de med stämpling, annars fick besökarna stämpla själva. Man kunde också få kuvert stämplat "vid inköp". De stämplatavtryck som är kända har blå färg.

Tillgängligt material tyder på att stämplat bara användes inför årsskiftet 1897/98. Ett enstaka avtryck, avbildat i en auktionskatalog, finns enligt beskrivningen på ett trycksakskuvert stämplat den 1 januari 1901. Men så länge inte fler senare avtryck dyker upp är nog det troliga att det rör sig om ett kuvert från 1897 som stämplat "vid inköp" och sedan blivit liggande. Varför stämplingen inte fortsatte senare år är okänt.

Utöver stämplat från Lund förekommer några olika stämplat med texten "Nyårsdagen" eller "Utlemn. nyårsdagen", där författaren

Inrikes trycksak från Lund 29 december 1897 till Karlstad och eftersänd till Stockholm, med blå stämpel "Utlemnas Nyårsdagen".

av denna artikel bara sett enstaka avtryck av varje stämpel. Det talar för att dessa stämplat inte är postala, utan framtagna av privatper-

soner som inte ville skriva "Nyårsdagen" för hand på sina kuvert. En stämpel är använd i Grythytted, övriga i Stockholm.

Stämpel	Användningsort	Datum
	Stockholm	29 december 1894 och 1 januari 1895
	Stockholm	1 januari 1895
	Stockholm	30 december 1897
	Stockholm	31 december 1902
	Grythytted	30 december 1904
	Stockholm	29 december 1906 (?)
	Stockholm	1 januari 1908
	Stockholm	31 december 1908

Stämplat om nyårsutdelning. Nr 2 och 8 uppifrån ur Anders Fridells samling, övriga ur författarens samling.

Privat stämpel "Nyårsdagen 1905" på inrikes trycksakskuvert från Grythyttedeh till Liljeholmen. Adressaten är postmästaren och posthistorikern Teodor Holm.

Men hellre än att skriva eller stämpla "Nyårsdagen" föredrog de flesta att vänta till nyårsafton – eller rentav nyårsdagens morgon – med att posta sina nyårshälsningar. Då kunde man ju vara säker på att posten delades ut först på nyårsdagen. En artikel i *Dagens Nyheter* den 3 januari 1900 berättar att det varit kö till brevlådorna i Stockholm på nyårsnatten inför sekelskiftet.

Ett kraftprov för postverket

När allmänheten väntade in i det sista med att lämna in sin nyårspost fick det stora konsekvenser på postkontoren runt om i landet. Våldiga postmängder skulle på kort tid samlas in, stämplas och sorteras. Post till andra postanstalter skulle buntas, packas och skickas iväg. Och sedan skulle all post delas ut, helst på nyårsdagen.

Brevbärarnas facktidning, *Svenske Postvaktbetjenten* (senare omdöpt till *Postbetjänten* och *Postmannen*), började ges ut år 1894 och under en följd av år publicerades där rapporter om arbetet med nyårsposten. Fram till tiden omkring sekelskiftet beskrivs ständigt ökande mängder av nyårshälsningar, först i

form av de små trycksakskuverten och så småningom alltfler vykort.

Nyårsposten var ett verkligt kraftprov för postpersonalen, med hårt arbete och närmast orimliga arbetstider. Ofta tycks man ha fått arbeta hela nyårsnatten med att ta hand om sent inlämnad lokalpost, för att sedan ägna nyårsdagen åt att dela ut all post. Ibland räckte inte heller nyårsdagen till. En rapport från brevbärarna i Jönköping om 1901 års nyårspost ger en tidsbild:

"Brefvens antal i år öfversteg betydligt förra årets. I synnerhet hade lokalbrefven ökat sig här i förfärande grad. Enligt postmästarens beräkning öfver sålda lokalfrankotecken jemte från andra håll ankomna nyårsbref, utdelades här under tvenne dagar omkring 130,000 bref. Vi arbetade också nästan oafbrutet 3 dagar och 2 nätter; utom med den ankommande och lokalposten fingo vi nyårsaftonen äfven vara behjpliga vid arbetet med den afgående, då vi med tjänstemannapersonalen utgjorde öfver 20 personer. Efter första nattens arbete uttågade vi på nyårsmorgonen 18 man med packade väskor och påsar för första utdelningen, hvilket

räckte till kl. 5 e. m., då vi gingo hem för att få mat samt ett par timmars sömn. Derpå upptogo vi åter arbetet under nattens timmar, detta dock ej på befallning utan enligt vår egen önskan. Som vanligt blefvo vi bjudna kaffe och the under båda nätterna, och lägga vi så dertill, att vi blefvo bemötta ovanligt humant och vänligt, så gick, trots förlust af sömn med thy åtföljande trötthet, dock arbetet lätt och gladt.”

(*Svenske Postvaktbetjenten* nr 2, 1901)

Vid denna tid delade brevbärarna normalt ut post flera gånger om dagen. Fyra eller fem dagliga turer var inte ovanligt i de större städerna. Men på nyårsdagen förekom det att man drog ner på antalet utdelningsturer för att bättre hinna med arbetet.

Postvaktbetjänter och extrapersonal

Bland postens personal var det brevbärarna som stod i första linjen när nyårsposten vällde in. Sekelskiftets Sverige var ett hierarkiskt samhälle och inom postverket fanns brev-

bärarna – ”postvaktbetjänterna” med den tiden språkbruk – långst ner i hierarkin. Det avspeglades i arbetsuppgifter, inkomster och arbetsförhållanden. Långa och slitsamma arbetspass blev än mer påfrestande då man på olika sätt påmindes om statuskillnader och den skarpa uppdelningen mellan ”tjänstemäns och betjäntes göromål”.

När brevbärarna själva skriver till sin facktidning och berättar om nyårsnätternas vedermodor är det därför med blandade känslor. Man dignar under postmängderna och de extrema arbetstiderna, som uppfattas som direkt hälsovådliga. Man suckar över att allmänheten tvunget ska posta alla sina nyårshälsningar i sista minuten. Ibland tycker man att postens ledning organiserar arbetet med nyårsposten utan att lyssna på brevbärarnas åsikter och yrkeskunskap. Postens personal fick inte heller någon extra ekonomisk ersättning för nyårshelgernas långa arbetspass, vilket är en återkommande källa till missnöje. Samtidigt framträder en stolthet över att

Nyårsnätternas posthantering var en begivenhet som satt spår i Postmuseums samlingar. Fotografiet är taget på nyårsafton 1905 vid sorteringen av nyårspost på postkontoret i Falkenberg. De två männen på bilden är brevbärare medan kvinnorna är postexpeditörer respektive ”dispositionsbiträde”. Foto: Postmuseum.

arbeta för Kungliga Postverket och ha ansvar för en viktig samhällsfunktion. Nyårshelgens arbete var dessutom något som avvek från det vanliga. All tillgänglig postpersonal mobiliserades, man arbetade dag och natt, och diverse specialarrangemang vidtogs för att klara av de extraordinära postmängderna. Nyårsposten blev en spännande tilldragelse och en utmaning, inte bara för brevbärarna utan för alla postanställda.

Just i samband med nyårshelgens påfrestningar verkar både chefer och allmänhet ganska ofta ha visat brevbärarna uppskattning på ett sätt som de annars inte var vana vid. Jönköpingsbrevbärarnas formulering om att de blivit ”bemötta ovanligt humant och vänligt” ger uttryck för detta. Det finns flera exempel på att postmästare och chefer bjöd brevbärarna på mat och dryck under nyårshelgerna. Och en tidig rapport från Göteborg berättar att alla brevbärarna vid stadens postkontor i januari 1894 blivit inbjudna till den lokala KFUM-föreningens lokal som tack för deras arbete med nyårsposten. Brevbärarna bjöds på kaffe, föredrag, ”deklamation”, solosång samt sång av blandad kör.

Men det var inte bara postens egen personal som hanterade nyårsposten. På flera orter fick stadsbud och annan inhyrd personal hjälpa till att tömma brevlådor och transportera post. En rapport från postkontoret i Karlskrona nämner att ett tiotal artillerister (!) bistått postens personal. Även från Malmö och Stockholm finns uppgifter om att militärer engagerats i arbetet med nyårsposten. I Stockholm fanns också skolungdomar som arbetade extra som postsorterare.

Under 1908 gick Sverige in i en djup lågkonjunktur och många blev arbetslösa. På flera orter bildades ”De arbetslösas förening” och i de större städerna hörde dessa av sig till postkontoren och erbjöd medlemmarnas tjänster inför arbetet med nyårsposten. Postmästaren i Göteborg tackade nej, men i

Stockholm och Malmö förstärktes postpersonalen denna nyårshelg med arbetslösa.

Nyårsposten i Stockholm

Stockholm hade utan jämförelse den mest omfattande nyårsposten i landet. I pressen finns uppgifter om att antalet utdelade nyårsförsändelser i staden ökade från 500 000 år 1891 till mellan 3 och 3,5 miljoner åren kring sekelskiftet 1900.

Redan i början av 1890-talet hade man infört särskilda rutiner för nyårsposten i Stockholm. Utdelningen koncentrerades till två turer istället för de ordinarie fem, vilket gav mer tid till sortering och mindre utdelningsområden för varje brevbärare. År 1894 rapporterar *Svenske Postvaktbetyjenten* dessutom att man börjat tömma brevlådorna ”åkande”, dvs. inte till fots. Vilken sorts åkdon som användes framgår inte av artikeln, men troligen fraktades posten med häst och vagn. Tidningens skribent var mycket nöjd med förändringarna.

Senare, inför nyåret 1898, beslöt man att nyårsposten skulle hanteras separat från övrig post för att underlätta posthanteringen. Brevbärarna var kritiska, de var rädda att det skulle splittra upp arbetet. Arrangemanget innebar separata utdelningsturer för nyårspost och annan post, vilket ledde till dubbelarbete. Brevbärarna tyckte hellre att man borde försöka få allmänheten att posta sina nyårshälsningar lite tidigare. Men postens ledning tycks ha varit nöjd och nyordningen permanentades.

Postkontorens ordinarie lokaler räckte inte till för sorteringsarbetet. Till en början ställde man om delar av Generalpoststyrelsens lokaler i centralposthuset till provisoriska brevbärarexpeditioner. Dörrar lyftes av och användes som expeditjonsbord och sortering pågick även i ”trappuppgångar och förstugor”. Ute på filialpostkontoren var det också hektiskt. På 1890-talet verkar arbetet

Tom Gelhaar (1852–1916) organiserade under flera år nyårsposten i Stockholm. Han var postkontrollör och sedermera postmästare vid Stockholm 2 (Lilla Nygatan 6 i Gamla stan, nuvarande Postmuseum). Foto: Postmuseum.

med nyårsposten ha varit särskilt hårt på Östermalm. Under nyåret 1896 rapporteras att ett par postanställda på Östermalms postexpedition svimmade av överansträngning och läkare fick tillkallas.

Ett par år senare, inför nyåret 1898, hyrde posten tillfälliga lokaler i börshuset för att sortera nyårspost, medan övrig post hanterades på postkontoren. Inför sekelskiftet flyttades hanteringen till hyrda lokaler i Tekniska skolan. Där var det rymligare och mer bekvämt att arbeta, tyckte brevbärarna, och Tekniska skolans lokaler togs i bruk för nyårsposten under åtskilliga år framöver. Postmuseum har i sina samlingar fotografier som visar postsortering vid Tekniska skolan från åren 1904 och 1910.

Den senare bilden, som visas på nästa uppslag, har enligt Postmuseums noteringar tillhört postmästare Tom Gelhaar. Han var under många år huvudansvarig för nyårsposten i Stockholm och får återkommande beröm,

både i brevbärarnas facktidning och i dagspressen. Uppenbarligen var han en skicklig organisatör och därtill en chef som visade omsorg om sin hårt arbetande personal. En tidig rapport i *Svenske Postvaktbetjenten*, från nyåret 1895, menar att Gelhaar ”är värd all heder för det sätt hvarmed allt leddes, han var öfverallt närvarande, alltid tillseende att biträde blef lemnad[t] där sådant var af nöden, uppmuntrande genom sin humanitet alla”.

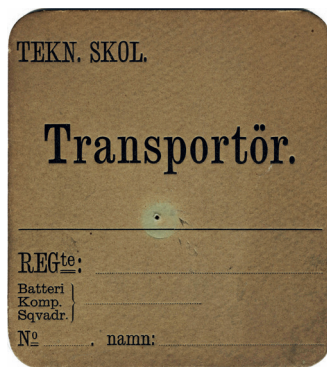
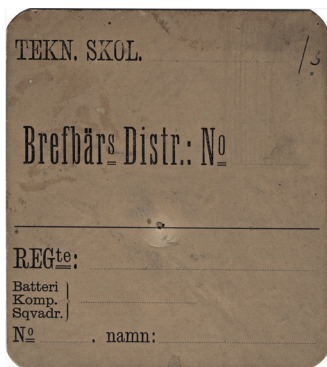
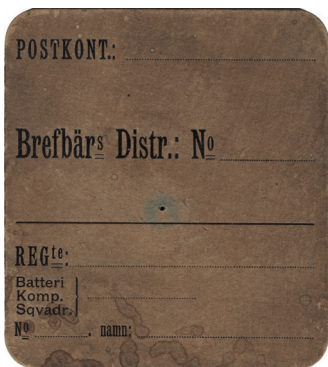
Förutom extra lokaler krävdes också stora mängder extrapersonal. Alla tillgängliga reserver på brevbärarsidan kallades förstas in. Från och med nyåret 1897 bistod inkommanderad militär med sortering av nyårsposten. Första året rörde det sig om ett knappt hundratal, några år senare omkring 300. Militärpersonal fick också hjälpa till med postutdelningen. Brevbärarna var tacksamma för hjälpen, men samtidigt oroliga för att militärerna skulle slarva och att brevbärarna sedan skulle få skulden om något blev fel. I brevbärarnas tidning återges också några historier om militärer som misskött sig på olika sätt. ”I Stockholm ha ett par militärer åter utmärkt sig genom att kasta brefbuntar bakom plank, i sjön m. m.”, klagade *Postvaktbetjenten* år 1905.

I Postmuseums samlingar finns några ”orderkort” som enligt museets dokumentation var avsedda för militärpersonal som vid jul och nyår biträdde med postutdelning i Stockholm. Ett par av korten har utrymme för att fylla i namnet på aktuellt postkontor, ett par har förtryckt ”TEKN. SKOL.”

På följande uppslag: Med start år 1897 hade posten i Stockholm hjälp av inkommanderad militär för att klara nyårsposten. På detta foto från år 1910 syns i förgrunden uniformerad militär, med postens armbindlar, i färd med att sortera nyårspost i tillfälligt hyrda lokaler på Tekniska skolan. De flesta militärerna har Göta Livgardes uniform m/1886. Mannen till höger har en ljusare uniform med vita detaljer, m/1895, från Livgardet till häst. I bakgrunden syns personal i postens uniform. Foto: Postmuseum.

Orderkort för militär personal som hjälpte till med nyårsposten i Stockholm. Foto: Postmuseum.

I rapporter från år 1905 och framåt talas också om extraarbetande ”skolynglingar och flickor” som gjorde en första grovsortering av nyårsposten, innan de ordinarie brevbärarna tog vid. De höll till i en källarlokal som med tiden kom att kallas ”barnkammaren”. Inför årsskiftet 1908/1909 tog posten i Stockholm också hjälp av arbetslösa. Och ibland rapporterar brevbärarnas tidskrift att även postens tjänstemän ryckte in och hjälpte till med postsorteringen. Några år in på 1900-talet deltog närmare 900 personer i arbetet med jul- och nyårsposten.

För posten i Stockholm präglades alltså nyårshelgerna av väldiga postmängder och många timmars arbete med brevlådetömning, stämpling, sortering och utdelning. Allmänhetens vana att posta sina nyårshälsningar i sista minuten var länge ett stort problem. Vid sekelskiftet 1900 berättar Tom Gelhaar för *Dagens Nyheter* att bara ungefär 40 000 nyårsförsändelser postades den 29–30 december med påskrift ”Nyårsdagen”. Sedan kom ”den stora breffloden”, och när nyårshelgen var över hade omkring tre miljoner nyårshälsningar delats ut till stockholmarna. I en senare intervju klagar Gelhaar också på den stora mängden nyårspost med ofullständiga eller felaktiga adresser:

”Här ligga nu ungefär 20,000 bref, hufvudsakligen från landsorten, sade han, på hvilka

adressen är endast Stockholm. En mycket stor del af dem är ställd till personer i högre social ställning, och korrespondenterna tyckas fordra att posten skall känna till deras adresser. Så ha vi i det närmaste lika många bref som äro försedda med felaktiga adresser, hvilka således redan varit ute och förorsakat brevbärarne onödigt besvär. Alla dessa få nu ligga tills brådskan är öfver.”

(*Dagens Nyheter*, 5 januari 1901)

Men de hårt arbetande brevbärarna fick också lite uppmuntran. Mot slutet av 1890-talet finns beskrivningar av hur nyårsnattens postsortering tog en paus vid tolvslaget. Då bjöds det musik och sång av Stockholms postvaktbetjentes musikkår och sängkör, och man läste upp telegram med hälsningar från brevbärarkollegor i andra delar av landet. Ett år besökte rentav statsministern, i sällskap med generalpostdirektören, centralpostkontorets postsortering under nyårsnatten.

Runt sekelskiftet tycks man ha hittat bra rutiner för nyårsposten i Stockholm. Arbetet är fortfarande påfrestande, men välorganiserat. Åren efter sekelskiftet blir sedan tidningarnas rapportering om nyårsposten mer knapphändig. Intrycket är att nyårshelgernas postmängder stabiliserades och så småningom minskade något, medan julposten ökade alltmer.

Stockholms TUR X-stämplor

I Stockholm förkommer en särskild typ av poststämplor på nyårsposten. Det är brevbäringsstämplor i den utformning som stämpelsamlarna betecknar som normalstämpel 16, med heldragen stämpelring, text i grotesk stil, delat årtal och uppgift om utdelningstur. Men under nyårshelgerna finns ett "X" efter ordet TUR.

Enligt Hembygdsfilatelisternas kartläggning av svenska brevbäringsstämplor är Stockholms TUR X-stämplor kända från åren 1897–1912 och 1915. De verkar bara förekomma med datering 1/1 och 2/1 (ett undantag är en stämpel 4. TUR X som tycks ha använts för julpost år 1907). Det tyder på att TUR X-stämplorna var avsedda just för nyårspost, även om det inte tycks finnas någon skriven dokumentation om stämplornas användning.

Hembygdsfilatelisternas kartläggning listar

hela tio olika typer av stämpeln, ofta med små skillnader sinsemellan. Normalt finns TUR X-stämplorna på lokala försändelser, men de förekommer också på post till landsorten och rentav till utlandet. Gissningsvis handlar det om felsorterad post, där TUR X-stämpeln slagits av misstag. Man kan också hitta enstaka försändelser från utlandet där TUR X-stämpeln använts som ankomststämpel.

Reformförslag

I Posttjänstemännens tidning *Svensket Postarkiv* från hösten 1897 finns ett referat från ett möte med posttjänstemännens förening där man bl.a. diskuterat jul- och nyårsposten. Bakgrunden var att "arbetet vid jul och nyårstid, som vore den svåraste räkenskaps-tiden, blef för hvarje år allt mer betungande. Följden blef en menlig inverkan på tjänstemännens helse, och för många var jul- och nyårs-arbetet rent af ödeläggande".

När posten var sorterad fick brevbärarna ge sig ut på sina utdelningsrundor. På denna bild är brevbärarkåren vid Stockholm 4, Södermalm, uppställd för fotografering en vinterdag i början av 1900-talet. Foto: Postmuseum.

Nyårshälsningar utdelade med 1. TUR X respektive 2. TUR X på nyårsdagen 1898. Detta år hann man inte dela ut all nyårspost på nyårsdagen, utan det blev två X-turer även den 2 januari.

Flera förslag kom upp om hur man skulle kunna minska arbetsanhopningen under helgerna. Bland annat diskuterades att hantera jul- och nyårspost åtskild från annan post, att använda "särskilda stämplat eller etiketter" för att särskilja sådan post, att skärpa inlämningstiderna och att tillfälligt stänga alla fasta postanstalter från julaftons eftermiddag till annandags morgon och från nyårsaftons eftermiddag till nyårsdagens morgon – allt för att hinna med hanteringen av alla jul- och nyårshälsningar. Förslag om tidigare stängningstid julafton och nyårsafton, samt förslag om att skilja jul- och nyårspost från annan post, antogs av mötet och en framställan om detta gjordes till generalpoststyrelsen.

Förslaget att hantera nyårsposten separat från annan post genomfördes av posten i Stockholm redan samma år, men det skulle

dröja några år innan denna ordning infördes i övriga landet. Förslaget om tillfällig stängning av postkontoren under jul- och nyårsafton verkar inte ha fått något gensvar.

Förslaget om särskilda stämplat eller etiketter för nyårspost fördes inte vidare till generalpoststyrelsen. Men man kan notera att den blå stämpeln "Utlemnas Nyårsdagen" från Lund dyker upp just i december 1897. Kanske var den inspirerad av posttjänstemännens förslag? Och kanske var förslaget om särskilda nyårspoststämplat i sin tur inspirerat av Stockholms TUR X-stämplat, som tagits i bruk vid föregående årsskifte?

Ett annat förslag för att få allmänheten att lämna in sin nyårspost med lite framförhållning tas upp i brevbärarnas facktidning, *Svenske Postväktbetjenten*, år 1899. Förslaget innebar att posten skulle ta fram trycksakskuvert i valörerna 2 och 4 öre med påtryckt

I sällsynta fall kan man hitta TUR X-stämplarna på post till och från utlandet. En nyårshälsning från Tyskland är ankomststämplad i Stockholm den 1 januari 1908. Stämpelein 2. TUR X från år 1908 var inte känd när Hembygdsfilatelisterna gjorde sin kartläggning.

text ”Utdelas nyårsdagen”. Det kunde blivit ett originellt svenskt bidrag på helsaksområdet, men förslaget blev aldrig verklighet.

En nyårspostreform

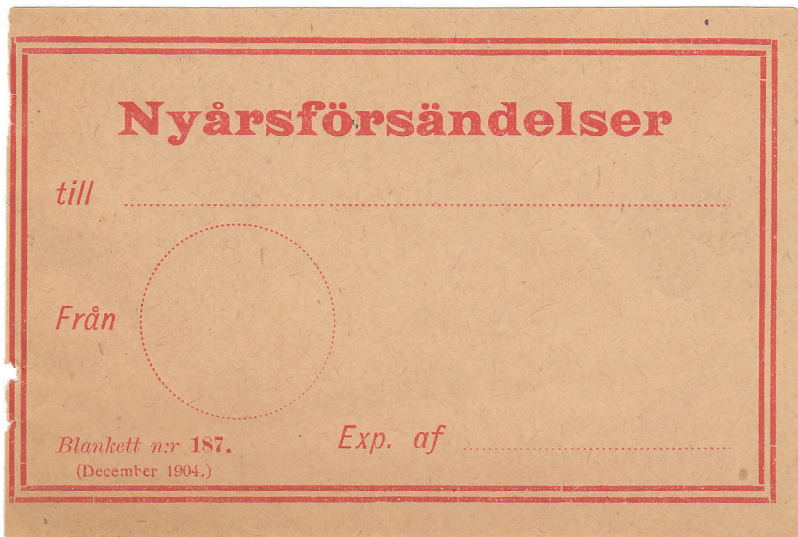
I slutet av november 1904 var tiden mogen för en reform på nationell nivå. Då införde generalpoststyrelsen flera förändringar av posthanteringen för att ”i någon mån förekomma den hopning af postpersonalens arbete vid årsskiftena, som behandlingen af s. k. nyårsförsändelser under de senare åren

pläгат medföra”. Reformen hade arbetats fram av en kommitté från Posttjänstemännens förening.

Den uppdelning mellan nyårspost och övrig post som under flera år tillämpats i Stockholm infördes nu i hela landet. Alla trycksaker i visitkortsformat och alla vykort som lämnades till postbehandling mellan den 28 december och den 2 januari skulle betraktas som nyårspost och hanteras separat från övrig post. Nyårsposten skulle inte delas ut

Enligt Hembygdsfilatelisternas kartläggning användes TUR X-stämplarna fram till 1915. Detta kort visar att en sådan stämpel även var i bruk år 1916. Det finns även kända avtryck från åren 1913 och 1914, som inte ingår i Hembygdsfilatelisternas kartläggning.

Särskilda buntetiketter användes för att skilja nyårsposten från övriga försändelser vid posthanteringen. Blankett n:r 187, tryckdatum december 1904.

förrän på nyårsdagen, även om den lämnats in tidigare.

Syftet var förstås att allmänheten inte skulle vänta till sista minuten med att posta sina nyårshälsningar. En kungörelse som sattes upp på postkontoren informerade om de nya reglerna och uppmanade allmänheten att lämna in sin nyårspost i god tid före nyårsdagen.

För att skilja nyårsposten från övrig post satte man upp särskilda brevlådor för nyårsförsändelser. Från Stockholm rapporteras att man hade separata brevlådor för brev och korsband och även för lokalpost respektive post till annan ort. Nyårspost till andra postanstalter skulle läggas i separata buntar och, om det var stora volymer, också i separata påsar och säckar. Särskilda buntetiketter för nyårspost sändes ut till postkontoren.

På de orter där det fanns lokalbrevbäring skulle nyårsposten delas ut av brevbärare, även till de adressater som normalt hämtade sin post på postkontoret. Men om det blev ont om tid, och samma personal hanterade både nyårspost och ordinarie post, skul-

le den ordinarie posten behandlas i första hand.

Reformen gällde i hela landet. Den tycks ha bidragit till att underlätta posthanteringen, även om det fortfarande var mycket arbete för postpersonalen. Men brevbärarnas facktidning rapporterar att allmänheten var ganska bra på att sortera sin post i rätt brevlådor och postmästarna i de större städerna verkar allteftersom ha hittat fungerande rutiner för att sortera och dela ut all nyårspost.

Misstag i nyårsbrådskan

Med tanke på hur mycket post som skickades under nyårshelgerna så är det inte förvånande att det blev fel ibland. Post skickades fel, stämplars blev fel, porton blev fel och tillämpningar av allehanda postala regler blev fel.

Felsänd post, felställda stämplars och felaktiga regeltillämpningar berodde i regel på postens personal. Man kan ibland höra på posthistoriker förklara sådana misstag med att postanställda idkat alltför intensivt nyårsfirande. Mer troligt är nog att felet berodde på nyårsbrådska, stora postmängder och utarbetad postpersonal.

Felställd stämpel. Nyårsaftons datumsiffra har av misstag satts in upp-och-ner. Lätt hänt i nyårsbrådskan! (Från Peter Lorentzons samling.)

Ofrankerad nyårspost. Man kan undra vad fröknarna Lindblad tyckte om att behöva betala 10 öre i lösen för att få sitt nyårskort.

Men även allmänheten ställde till det. Bristfälliga adresser var ett vanligt problem. Och om man ville önska släkt och vänner ett gott nytt år var det ju inte så lyckat att låta mottagaren betala lösen för att få sin nyårshälsning. Ändå förekommer det både underfrankerade och helt ofrankerade nyårskort. Man kan gissa att brevbärarna inte var glada över att mitt i nyårsstressen behöva hantera lösenstämpling, avisering och betalning för nyårspost som avsändarna inte hade lyckats frankera med rätt porto.

Nyårspost från Bore

Den nyårspost från tiden omkring sekelskiftet 1900 som är mest känd bland posthistoriker är förmodligen ångfartyget *Bores* post. Vinterångaren *Bore* förde passagerare och post mellan Åbo och Stockholm. Den 30 december 1899 lämnade fartyget Åbo, gick via Mariehamn, och var på väg in mot Stockholm på nyårsaftonen. Men vädret var svårt och resan slutade med att *Bore* i tjock dimma gick på grund utanför Kapellskär.

Besättning och passagerare räddade sig i livbåtar, men fartyget gled av grundet och

sjönk dagen därpå. Innan fartyget sjönk hade besättningen fått med sig fyra genomblöta postsäckar, men resten av posten följde med fartyget i djupet.

De närmaste veckorna gick dykare ner och bärgade de flesta postsäckarna. Posten fördes till Stockholm där den fick torka och en särskild etikett trycktes upp och sattes på posten innan den sändes vidare. Etiketten förklarade för mottagaren varför posten var försenad och för postpersonalen varför den inte var frimärkt. Frimärkena hade ju blötts av i vattnet.

I *Bores* postsäckar fanns många nyårshälsningar från Finland. Mottagarna fick i regel vänta ett par-tre veckor extra på sin mer eller mindre vattenskadade post. Men i gengäld fick de ett dokument från en dramatisk händelse i svensk och finsk posthistoria. Och ett samlingsobjekt som är eftersökt bland dagens posthistoriker.

Från visitkort till vykort

Den tidiga nyårsposten tycks mest ha bestått av visitkort med eller utan tryckta nyårshälsningar. Om korten sändes som trycksaker var

Nyårspost från Bores förlisning. Kortet är skickat från Tammerfors med transitstämpel Åbo 29 december 1899. Efter att posten bärgats fick kortet i Stockholm etiketten "Tillhör Ångf. BORES post." Nyårshälsningen nådde adressaten i Norrköping den 19 januari 1900.

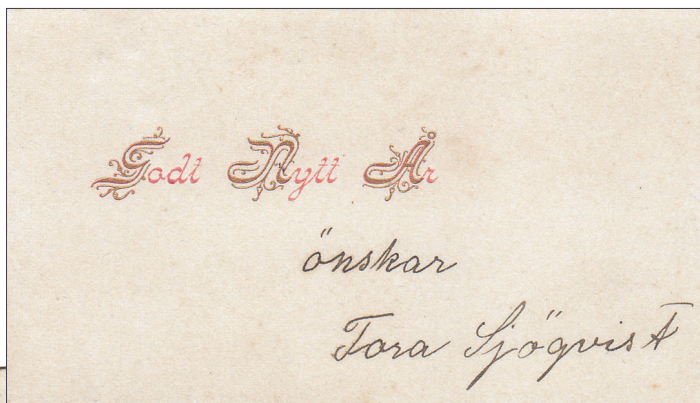
det i början av 1890-talet bara tillät att för hand skriva till "afsändarens adress och titel äfvensom allmänt brukliga initialer". Men den poststadga som trädde i kraft i de-

cember 1899 tillät även att tryckta visitkort med korta handskrivna hälsningar, om högst fem ord, sändes för trycksaksporto.

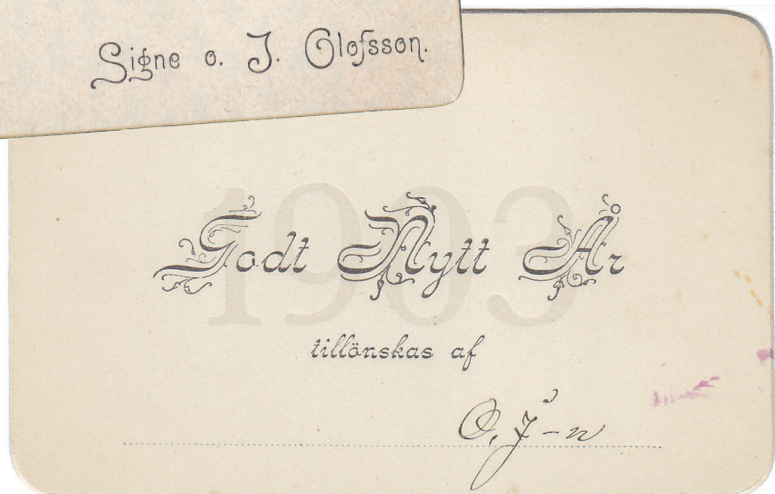
Det förekom också illustrerade kort avsed-

Bore bärgades året efter förlisningen och togs åter i drift under namnet Bore I. Vykortet visar ångfartyget år 1905. Foto: Sjöhistoriska museet.

Visitkort med tryckta nyårs-
hälsningar, och därtill skrivet
namn (odaterat), tryckt namn
(1901) respektive skrivna ini-
tialer (1903).

da för kuvert i visitkortsformat. Här visas ett par lokala trycksakskuvert med reklam för "BRANDTS MINIATYRKORT till Jul och Nyår". Carl Brandt (1871–1930) var en populär landskapsmålare i början av 1900-talet. Hans pasteller användes av flera vykortsförlag och totalt lär Brandt ligga bakom närmare 200 vykortsmotiv i olika format. Nyårskort i visitkortsformat med motiv av Brandt

finns både med adresslinjer på baksidan och med blank baksida. De senare var avsedda att sändas i kuvert.

Men under 1900-talets första år kom nyårsposten till allt större del att bestå av vykort i den tidens vanliga brevkortsformat, 9 x 14 cm. Vykort blev på kort tid enormt populära, i Sverige och runtom i världen. Tillverkarna tävlade i att hitta på nya fantasifula

Detta kuvert och några kort torde uthängas som skylt.

NYHET!

BRANDTS MINIATYRKORT

till Jul och Nyår

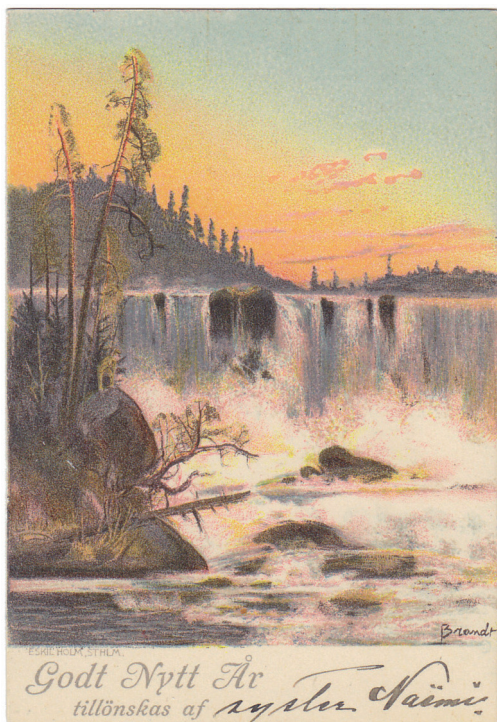
OBS.! Sändas i dessa frankokuvvert.

Tvåöres trycksakskuvvert med påtryckt reklam för Brandts jul- och nyårskort. Korten gavs ut av Eskil Holms förlag. Kuvverten var avsedda att användas som skyltmaterial.

Passa
i dessa kuvert!

(Skylt!)

Nyårskort i visitkortsformat med motiv av Carl Brandt. Blank baksida och texten "Godt Nytt År tillönskas af" tryckt på bildsidan.

vykortsmotiv, och nyårskort blev snart en populär genre.

I början ser man tilltryckta nyårshälsningar på vykort med topografiska motiv eller andra motiv utan koppling till nyårshelgen. Det förekommer också personliga hälsningskort, där avsändarens namn ingår i trycket – en utveckling av visitkortet med nyårshälsningar. Men snart kom kort med särskilda nyårsmotiv.

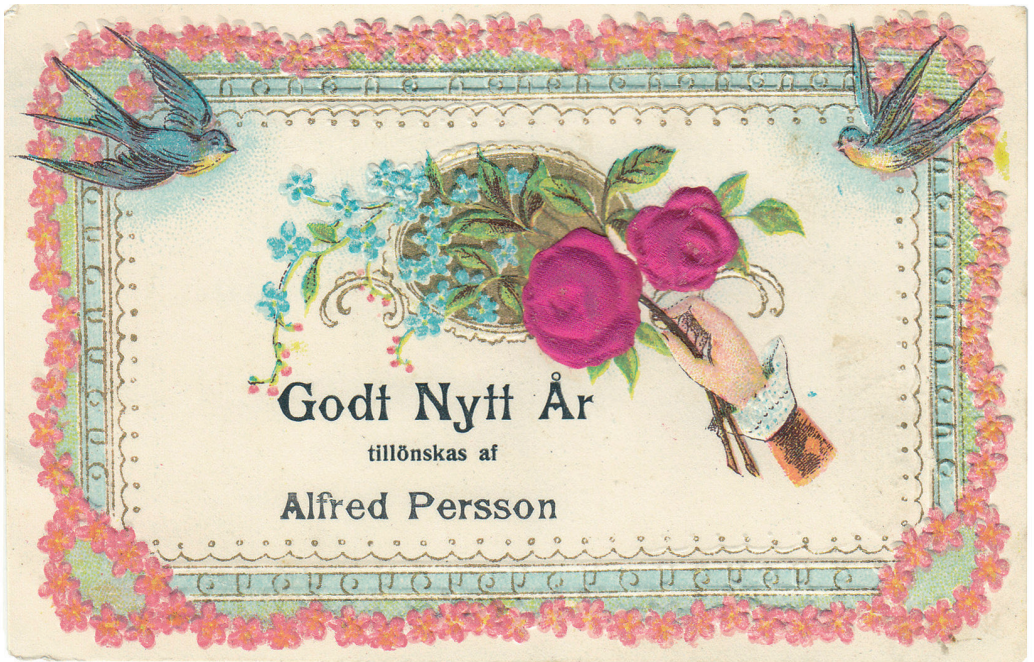
En populär typ av nyårskort var så kallade årtalskort, där det nya årets årtal utgör huvudmotivet. Många nyårskort har också motiv där det ingår olika lyckosymboler, exempelvis hästskor, klöverblad, mynt och grisar.

Gammalt och nytt var ett annat tema. Ibland fick en gammal man och ett litet barn symbolisera det gamla och det nya året. Under tidigt 1900-tal förekommer även tomtar på nyårskort.

Med vykortens genombrott fick nyårsposten en större social spridning. Nyårsvisiterna

Ett tidigt topografiskt vykort från Helsingborg med tilltryck "Godt nytt år tillönskas af". Sämt lokalt i Helsingborg 1 januari 1899.

Nyårskort med ram i relieftryck, påklitrade sidenblommor och en tryckt personlig hälsning. Sämt lokalt i Westra Emtervik den 31 december 1904.

Guld- och relieftryck på årtalskort från 1905.

förekom främst i borgerliga kretsar och när man läser adresserna på de tidiga trycksakskuverten med nyårshälsningar ser man många grosshandlare, disponenter, höga statstjänstemän och akademiker. Vykorten blev däremot populära i alla samhällsskikt. Som språkforskaren Ann-Catrine Edlund beskrivit innebar de ett folkligt skrivande av ett slag och i en omfattning som inte förekommit tidigare. Med vykorten spreds även nyårshälsningarna till alla delar av befolkningen.

En annan utveckling som hängde samman med vykortens genombrott var att nyårskorten fick konkurrens av julkorten, bland annat Jenny Nyströms välkända tomtekort. Ofta slog man två flugor i en smäll, och kombinerade jul- och nyårshälsningarna på samma kort: God jul och gott nytt år! Så småningom minskade postmängderna vid nyår och istället blev julposten årets stora utmaning för postverket – och så kom det att förbli under resten av 1900-talet.

Tack

Hanna Nydahl, Postmuseum, har bistått med bilder från museets samlingar. Martin Markelius, Armémuseum, har hjälpt till med identifiering av militära uniformer. Peter Lorentzon har bidragit med information om, och illustration av, felställda stämplat. Anders Fridell och Jan-Olov Edling har bidragit med illustrationer av stämplat om nyårsutdelning.

Litteratur

Appelqvist Örjan, *Drängen blir arbetare: Brevbärare i Södertälje 1860–1930*. Södertälje: Östra Södermanlands Kulturhistoriska förening, 1985.

Billgren Jan och Andersson Sören, *Svensk posthistoria 1885–1925*. Sveriges Filatelistförbund, 1996.

Dagens Nyheter, ”Nyårsbrevet”, 5 januari 1901, sid. 1.

Tre olika lyckosymboler på samma nyårskort: Gris, hästskor och pengar. Utgivet av Axel Eliassons konstförlag, Stockholm. Postgången den 31 december 1906.

Dagens Nyheter, ”Posten och julbrådskan”, 8 december 1904, sid. 1.

Dagens Nyheter, ”Postverket i nyårstid”, 3 januari 1900, sid. 2.

Dagens Nyheter, ”Ångaren Bores undergång”, 5 januari 1900, sid. 2.

Edlund Ann-Catrine, ”Att skriva vykort: En vardaglig skriftpraktik i början av 1900-talet”, sid. 137–160 i Edlund (red.) *Att läsa och att skriva: Två vågor av vardagligt skriftbruk i Norden 1800–2000*. Umeå: Umeå universitet och Skytteanska samfundet, 2012.

Gustafsson Paul, ”Landskapsmålaren Carl Brandt och hans vykort”, *Skillingstrycket* nr 1, sid. 8–16, 1997.

Heijtz Göran, ”Sjöpost mellan Sverige och Finland till och med 1800-talet”, *Posttryttaren*,

årgång 70, sid. 26–48, 2020.

Hvar 8 dag, nr 50, 10 september 1916 (om Tom Gelhaar).

Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik, *Arbetslösheten i Sverige under vintern 1908–1909*. Arbetsstatistik H:1. Stockholm: Norstedts, 1910.

Kungl. Generalpoststyrelsen, *Allmän poststadga*, 1892, 1899 och 1907.

Kungl. Generalpoststyrelsen, ”Kungörelse angående behandlingen af s. k. nyårsförsändelser, m.m.”, *Bihang till Kungl. Generalpoststyrelsens cirkulär*, A) Taxor m.m., nr 57, 1904.

Kättström Höök Lena, *Gott nytt år! Drakar, eldar och champagne*. Stockholm: Nordiska museets förlag, 2018.

Lunds Dagblad, ”Postkontoret” (annons), 23 och 24 december 1897, sid 1. resp. sid. 3.

Postbetjänten, 1904–1908.

Postmannen, 1909–1911.

Riboldt Mogens, *Sammanställning av brevbäringsstämplar / TUR-stämplor*. Hembygdsfilatelisterna, 1999.

Svenske Postvaktbetjenten, 1894–1903.

Svenskt Postarkiv, 1897–1902.

PER GUSTAFSON är född 1966, bosatt i Göteborg och arbetar som utredare. Han samlar, ställer ut och skriver om svensk och internationell posthistoria från tiden runt sekelskiftet 1900. Per har tidigare medverkat i *Postryttaren* år 2019.